

Драгана Чолић Биљановски¹
Факултет драмских уметности у Београду

ДЕЛА ФЈОДОРА МИХАЈЛОВИЧА ДОСТОЈЕВСКОГ НА БЕОГРАДСКИМ ПОЗОРИШНИМ СЦЕНАМА

792.2.091(497.11)“19/20”
COBISS.SR-ID 54237961

Апстракт

Циљ студије је да прикаже инсценације по делима Ф. М. Достојевског на театарским сценама Београда (Народно позориште, Југословенско драмско позориште, Београдско драмско позориште, Атеље 212, Позориште Мадленијанум, Позориште Славија) током двадесетог и прве две деценије двадесет и првог века. Истраживање смо спровели архивско-историјском методом на материјалу приказа и рецензија позоришних представа, које су објављивали у дневној штампи (Политика, Правда, Време, Експрес), периодичним издањима (Књижевне новине, Нин) и засебним студијама и монографијама, истакнути позоришни критичари и теоретичари Душан Крунић, Велибор Глигорић, Ели Финци, Петар Волк, Јован Христић, Слободан Селенић и други. Поред овога у раду су коришћени и ТВ и радио записи, библиографске публикације и други архивски материјали.

Кључне речи

Фјодор Михајлович Достојевски, Београд, позориште, драматизација, представа

Интерес за дела Фјодора Михајловича Достојевског (Федор Михайлович Достоевский), на позоришним сценама Србије, започиње веома рано, већ почетком XX века, и траје до данас. Студија је конципирана на најважнијим моментима бројних инсценација Достојевског у Београду, премда на територији целе Србије његова дела већ два века представљају основу репертоарске политике већине позоришних кућа. Достојевски је на српску сцену закорачио 8. децембра 1907. када је први пут на сцени Народног позоришта изведена драматизација *Злочин и казна* (драмска

1 dcbiljan@gmail.com

сцена у десет слика, с епилогом). Драматизацију је урадио Ј. А. Делије, превео А. Лучић, а режирао Милорад Гавриловић, глумац и редитељ. Ово су уједно и једини оскудни подаци о представи. Такође, има мало података о премијери *Браћа Карамазови*, по драматизацији Жак Копоа (Jacques Copeau) и Жан Круеа (Jean Croué), у преводу Живка Фртунића, а режији Александра Ивановича Андрејева (Александр Иванович Андреев) изведеној на сцени Народног позоришта, 30. октобра 1913. Многе поставке, у различитим драматизацијама, доживели су и комади настали по романима *Зли дуси*, *Браћа Карамазови*, *Идиот*, *Ујкин сан*. После неколико гостовања Художественог театра које изводи Достојевског на сценама српских позоришта (1914, 1920, 1921, и 1924) и трупе МХАТ-а са представом *Село Степанчиково* (1925), готово да нема позоришта, које бар једном у сезони, није у репертоар уврстило премијеру, по неком делу великана светске књижевности. На нашим позорницама највише су извођене драматизације *Злочина и казне*, *Идиота*, и *Браће Карамазов*, док су комедије (*Ујкин сан*, *Туђа жена и муж под креветом*) и кратке приче (*Кротка*, *Домаћица*, *Настасја Филиповна*, *Село Степанчиково*) извођене повремено и представљале су изазов редитељима и публици.

Ујкин сан

Ујкин сан на сцени Народног позоришта у драматизацији Карла Густава Волмелера (Carl Gustav Wolmelier) по Достојевском, у преводу Милана Беговића, сценографији и костимима Владимира Жедринског, режирао је Јуриј Љвович Ракитин (Юрий Львович Ракитин). Комад је премијерно изведен 14. маја 1930. У подели су били великани српског глумишта, а рецензенти су хвалили поставку о чему сведоче критике у *Времену*, *Правди*, *Политици* и другим писаним гласилима оног времена.

Драматизација новеле *Ујкин сан* Слободана Стојановића, у режији Бобе Марковића, сценографији Миомира Денића и костимима Љиљане Орлић, изведена је у Народном позоришту, 26. јуна 1982. Играли су: Ксенија Јовановић (Москаљова), Душан Јакшић (Москаљов), Огњенка Огњановић (Зинаида Афанасијевна), Предраг Тасовац (Кнез) и други.

Представа је изазвала контраверзне коментаре, од салонског каламбура, на радост публике, до сна и дипломатије, као и инсинуација на бајку о цару Лењину. Као илустрација, може да послужи критика Дејана Пенчића Пољанског

Добар повод да се направи допадљива, забавна представа, али се овог посла прихватио Бода Марковић, редитељ који је имао веће амбиције. Што је и разумљиво, када су ретко у прилици да раде у великим позориштима, као што је случај са Марковићем, онда се редитељи труде да се покажу, да свима ставе до знања, како су неоправдано у другом плану [...] Зато од ове веселе игре покушава да гради гротеску на тему људске похлепе. [...] Ксенија Јовановић (Москаљева), следи дисциплиновано редитеља, али резултат ни њој ни Марковићу не служи на част [...] Сви се глумци муче и упињу, успевајући углавном само да протерају смех са позорнице. [...] Наговештаја оног што се хтело има у игри Горјане Јањић (Зјаблова) и Добриле Ђирковић (Карапухина) [...] Код Славке Јеринић има више наговештаја. [...] Ђирковићева је ускочила у улогу, пошто се Славка Јеринић, разболела. [...] Кнеза је редитељ доделио Предрагу Тасовцу [...] Једино успело решење виђено је у финалу представе. Док глумци траже несталог умрлог Кнеза, дотле овај сенилко којим су хтели да се поиграју, а он их је све изиграо, љуби руке лепотицама у гледалишту. Успело решење, само касно пласирано. (Пољански 1982)²

Туђа жена и муж под креветом

Туђа жена и муж под креветом премијерно су одиграни на Сцени у Земуну, Народног позоришта у Београду, 15. децембра 1976. У преводу и адаптацији Мирка Милорадовића, водвиљско весело позорје Достојевског режира Цисана Мурусидзе. Сценографију потписује Миодраг Табачки, костиме Божана Јовановић, избор музике Звонимир Јовичић а кореографију Борис Радак. Играју: Мија Алексић (Иван Андрејевич Шабрин), Бранка Зорић (Глафира), Драган Зарић (Младић) и други. Критичар Слободан Селенић окарактерисао је новелу као „хир великог писца” (Селенић 1976), док за дело раног Достојевског, Дејан Пенчић Пољански говори:

Радња је логично вођена, изненађења, неочекиваних обрта је мало да би се задовољили драматуршки захтеви водвиља. [...] Повод за позоришну игарију, Цисана Мурусидзе и глумци, у првом реду Мија

2 Једна од најуспелијих позоришних адаптација Достојевског, на нашим просторима (која нажалост излази из оквира наше теме) јесте режија новеле *Укин сан* Егона Савина, која је премијерно изведена на сцени Српског народног позоришта у Новом Саду 6. октобра 2006.

Алексић, одлично су искористили и позоришна публика је добила шармантну и забавну представу. Миодраг Табачки аутор је сценографије у којој доминира кревет циновских димензија. Са сценографијом се одлично допуњују костими које је креирала Божана Јовановић. Музика (Звонимир Јовичић) и кореографија (Борис Радак) испуниле су важну функцију стварања атмосфере [...] љубоморног мужа Ивана Андрејевича Шабрина игра Мија Алексић. Мија је још једном показао како се од улоге која не пружа много могућности, кад глумац има маште и духа, може да се уради много. [...] Добрила Ђирковић, Зорица Мирковић, Соња Јауковић, Предраг Тасовац, Драган Зарић, Бранка Зорић и Бранимир Замоло, добро су одиграли своје улоге и успешно испунили редитељев захтев. Мија Алексић је показао шта се глумцу не може задати. (Пољански 1976)

Кротка

Кротка, „фантастична приповетка” Достојевског, играна је заједно са Госпођицом Јулијом А. Стриндберга, на сцени Југословенског драмског позоришта 3. марта 1961. У преводу Десанке Максимовић, режију и адаптацију урадио је Јован Путник. Сценографију је потписао Миленко Шербан, костиме Мира Глишић, а маску Карло Булић. Играју: Славко Симић (Лихвар), Радмила Ђуричин и Снежана Никшић (Кротка), Капиталина Ерић (Лукерија). Ели Финци сагледава представу као интелектуалну страст редитеља Путника, за трагањем у непознато и скривено.

Улогу Лихвара, који је једино лице ове приповетке, тумачио је Славко Симић. Ако је Симић прибегао благом рационализовању лика, треба рећи да би без таквог упрошћавања и осиромашавања, уопште био немогућ било какав сценски приказ. Лик Кротке, која се јавља као Лихварова успомена, сачињена од носталгије и гриже савести, дала је Радмила Ђуричин дискретно и љупко, док је Лукерију тумачила Капиталина Ерић, конзистентно и постојано. (Финци 1961)

Село Степанчиково

Село Степанчиково у преводу Милана Кашанина, драматизацији и режији Арсенија Јовановића, изведено је 15. марта 1974. Сценограф је Петар Пашић, костиме је радио Љерка Калачић, а музику Ивана Стафано-

вић. Играли су између осталих Мија Алексић (Фома Фомич), Предраг Тасовац (Ростањев), Бранислав Јеринић (Бахчејев) и други.

Народно позориште имало је много невоља при реализацији пројекта, тако да су стручњаци позоришта изражавали сумњу у дуговеки живот представе. Много времена и новца потрошено је да би продукција ове представе, најзад, доживела позитиван епилог. Критичари су били подељени у рецензијама, поједини су изрицали негативне судове, док су други хвалили представу. Но, једно је сигурно у чему се сви слажу, а то је игра Мије Алексића као Фоме Фомича, који је бриљирао те вечери. Рецензија Дејана Пенчића Пољанског изразито негативна уочава да је за све крива драматизација, конфузна и лоша:

Арса Јовановић изгледа да је сматрао довољним да из романа пренесе само делове писане у драмској форми (дијалоге Достојевског), заборављајући да се низ значајних података о личностима и причи налази једино у размишљањима студента Сергеја Александровича (Предраг Ејдус) који приповеда историју Степанчикова и његових житеља. Гледалац који није читао дело, био је у проблему. [...] Недостатке сопствене драматизације, редитељ није могао да ублажи. [...] Сценографија Петра Пашића била је, чудна и недоследна [...] Драматизација је онемогућила глумце да остваре добре улоге. [...] Изузетак је Мија Алексић у улози Фоме Фомича. Од прве појаве на сцени Фома Фомич Мије Алексића, био је једина кохезиона сила и највиши уметнички домет представе. Предраг Тасовац као Јегор Иљич Ростањев имао је најтежи задатак [...] да учини лик животним [...] Повремено успевајући у томе, Тасовац заслужује комплименте. Остали, у распону од коректних Бранислава Јеринића и Богића Бошковића, до потпуно неприхватљивих Наде Шкрињар, Бранке Зорић и Микија Манојловића. (Пољански 1974)

Критика Петра Волка тврди пак супротно:

Дело је једно од слабијих у опусу великог писца. [...] Асоцијације на Молијеровог Тартифа су очигледне [...] Над сценографским простором, који обухвата велику сцену надвила се тамна ноћ са безбројним звездама. [...] Костими Љерке Калачић су допуњавали амбијент [...] Врлина драматизације је у томе што се држала Достојевског [...] поведен текстом редитељ настоји да изведе причу о свакој личности, сваки глумац добија могућност израза. [...] отуђење незадржи-

во проваљује у људе. [...] Фома Фомич постаје управо израз таквог стања, губи интегритет...подређује се опсенама, глупостима [...] У односима између Фоме Фомича (Мија Алексић) и Јегора Илича Ростанова (Предраг Тасовац) и Сергеја Александровича (Предраг Ејдус), студента и нећака. [...] Мија Алексић има замаха, сигурности, снаге експресивности толико да у сваком часу пред собом имамо великог глумца. У контрасту с њим је Јегор Илич коме Предраг Тасовац даје доброту, лакоћу. [...] Ако је Алексић једна теза, онда је Тасовац друга, па се међусобно објашњавају [...] ово је заиста вредан резултат [...] Сергеј Александрович је врло дискретне интерпретације Предрага Ејдуса са суптилним нијансама и изразом који плени својом искреношћу [...] Село Степанчиково није рутинска представа. У њу је Арса Јовановић уложио много знања, подигао је заједно са глумцима на ниво који се захтева у Народном позоришту. (Волк 1974)

Записи из подземља

Записи из подземља играни су као монодрама, а одржали су се на репертоару Народног позоришта више деценија, почев од премијере 13. марта 1973, захваљујући младом редитељу Славенку Салетовићу и извођењу Миде Стевановића. Представа је играна на малој сцени Театра круг 101, а критичари су позитивно оценили поставку, као живу реч Достојевског, која у интерпретацији Стевановића добија на значају, јер монодрамом доказује величину и таленат.

На сцени „Бојан Ступица”, Југословенског драмског позоришта, премијерно су приказани *Записи из подземља* у драматизацији и режији Ане Ђорђевић 11. маја 2010. Сценографију је радила Весна Штрбац, костиме Лана Цвијановић, а звук дизајнирао Вледимир Живковић. Улогу Човека играо је Срђан Тимаров, а остале су тумачили Марко Баћовић, Јелена Тркуља, Маринко Мацгаљ, Бојан Лазаров, Ђорђе Марковић и Слободан Тешић. Редитељка Ана Ђорђевић сачинила је личну и особену драматизацију, не везујући се за Русију деветнаестог века, али задржава теме, мотиве и значења дела о једном малом, сивом чиновнику који за себе каже да је болестан и зао човек. Кроз његове неуспеле контакте са другим људима, који јуре за новцем и функцијама, као и покушај везе са младом проститутком, преиспитују се етички принципи. Главни јунак, жељан је љубави и смисла, али и сам је суров према другима, не налази

веру чак ни у могућности промене. Представа у духу антрополошког песимизма, дешава се у неодређеном времену и простору, а по свом значењу тиче се животне ситуације савременог појединца.

Злочин и казна

Представа *Злочин и казна* у Народном позоришту изведена је 26. марта 1935, по драматизацији Краснопољског (Павел Филимонович Краснопољский) у преводу Велимира Живојиновића, а режији Николаја Осиповича Масалитинова (Николай Осипович Масалитинов) и сценографији Владимира Жедринског (Владимир Жедринский). Улогу студента-убице, одиграо је Раша Плаовић. У то време, млади критичар, на почетку каријере, левичар и члан Комунистичке партије у илегали, Велибор Глигорић, некритички и пристрасно пише о представи, негативно оцењујући драматизацију и режију, а хвалећи главне тумаче рола. Између осталог тврди:

Узимањем драматизације Краснопољског није се водило рачуна о преображеном духовном интересу данашњице [...] драматизација није успела да извуче оне још живе изворе психолошких дубина Достоевског, док с друге стране није га ослободила од мистичне материје која не пријања за интересе данашње публике. Драматизација је ослабила и она места која кулминирају трагичним емоцијама, а извесним застарелим позоришним решењима умртвила је веома живе психолошке акције [...] Драматизација није успела да реши увод Раскољникова у злочин [...] Масалитинов, један од првака Московског художественог театра, решавао је овај комад у традицијама позоришта из кога је изашао. Овакво решавање по типу Художественог театра, изискује дубоке и утанчане глумачке студије [...] Маслатинов редитељски рад није до краја спровео [...]. Као редитељ није суверено владао ансамблом, а без те суверености његов рад у жару Художественог театра није могао дати богатије резултате. Г. Раша Плаовић је унео у тумачење Раскољникова сву своју нервност која је са те стране створила улогу драмски врло импресивну. Нарочито је та нервност снажно дејствовала у изразима душевне грознице Раскољникова. С друге стране, игра Плаовића није била довољно психолошки дубока и интензивна [...] Сусрет Раскољникова са Соњом у кафани није изражавао његову оданост Соњи од првог виђења. Затим његова исповест Соњи, као и његова посета мајци, нису носили

у себи величину трагичних емоција. *Игра г. Живановића била је, а то је заслуга режије Масалитинова, изненађење. Г. Живановић је дао веома интересантан тип судије Порфирија. Психолошки компликовану улогу Живановић је доста успело савладао давши јој врло живе карактеристичне израде и лепе психолошке нијансе. Имали смо пре ове роле, маестрално тумачење Порфирија од стране Павлова [...] Још један пример да у нашој трупи има интересантног глумачког материјала из кога добре редитељске руке могу извучити јаке глумачке креације. Г-ђа Милошевић дала је добар лик Соње у њеном бледилу... њена Соња више личи на једну скромну и побожну калуђерицу, него на несрећну проститутку. Г. Душановић као Разумихин је био окретан и жив. [...] Г-ђа Арсенић је приказала мајку местимице без трагичне ноте. [...] Г-ца Косова дала је Дуњу без дирљиве топлине и узбуђености. [...] Г. Новаковић као Мармеладов био је изразит у типу. [...] Г-ђа Паранос није ушла у живописни и доброћудни тип припросте Настасје. Г. Биљуш, Заметов морао би се ослободити рогобатног изговора. (Глигорић 1935)*

Једна од првих поставки *Злочина и казне*, после Другог светског рата, била је 21. новембра 1953, на сцени Београдског драмског позоришта. Превод, драматизацију и режију потписује Миња Дедић, сценографију Душан Ристић, костим Данка Павловић, а музику Војислав Симић. Глумачку екипу чине: Љубивоје Тадић (Раскољников), Сима Јанићијевић (Порфирије Петровић), Раде Марковић (Разумихин) и други. Сећајући се једне од првих значајних улога, Љуба Тадић о Раскољникову говори:

Миња Дедић је знао доста о позоришту и сјајан је редитељ. Не знам како сам играо Раскољникова. Међутим, ја ништа нисам морао да додајем Раскољникову, тако сам живео. Тих педесетих година Београд је био језив. Владала је ужасна глад. Када је дошао Раскољников, почео сам да верујем да човечанство може да се спасе ако једну бабу убијем! Ишао сам у шињелу, џемперу и чизмама из Црвеног Крста из Симине улице. У првом делу сам се просто исповедао, тако сам то играо. (Тадић 2002)

Критичар Ели Финци констатује:

Раскољникова је тумачио Љубивоје Тадић. Сав његов израз да кршитеља људских и божјих закона, који се слама под теретом закона, прикаже у противречности смеле богоборачке мисли и ситних

људских емоција, као сложену личност којом управљају дубинске струје идеја и расположења, више је остао у хтењу него у оствареном резултату. Често где је намеравао да искаже сложену узбуђеност духа прелазео је у психопатолошку раздраженост, где је хтео да израз обоји дубином преломио га је спољном патетиком. Само у неколико сцена код иследника успео је да да пуну меру једноставности која подразумева сложеност. (Финци 1953)

За разлику од Финција, Слободан Селенић учачава:

Висока, исцрпљена, у дугачку жуту косу обрасла, ванредно пронађена маска отупелости од бола унутрашњих раздирања, говор немелодичан, искидан, са неприродном интонацијом – Љуба Тадић, као Раскољников је једна од личности коју ће позоришна публика на Црвеном Крсту најдуже носити у сећању. Истина, Тадић још није завршена глумачка физиономија. На моменте фрапантно уверљив, потресен, тако да заједно са Достојевским нагони публику, да се осећа као код зубара. Тадић претераним гестом, сувише гласном интонацијом или само за секунду неприкладном маском сам руши илузију коју је веома вешто, брижљиво и упорно до тог тренутка градио. (Селенић 1953)

Критичар Слободан А. Јовановић тежиште приказа поставља на драматизацију *Злочина и казне*:

Посао је тај и претежак и прелеп...И Миња Дедић, млади београдски редитељ, с њим се понео [...] У првом плану Миња Дедић – како је изјавио у дневној штампи – имао је пред очима две већ постојеће драматизације: руску и француску. Оне по његовом мишљењу, нису битност Достојевсковог романа правилно преносиле на гледаоца, јер су упућивале и подвлачиле религиозан тренутак, који је у роману спореднији ако не и споредан. Битност дела је у друштвеном тренутку, у економској општој условљености. Раскољников је само индивидуални одраз те условљености, одраз кроз индивидуални стваралачки експеримент Достојевског. Достојевски у роману то изричито каже. [...] И у оквирима које је себи одредио и наметнуо Дедић је морао срести много тежиоћа стваралачког и сценског карактера. [...] Знајући колико су промене у овом случају неизводљиве, Дедић је дао један углавном непомичан сценски оквир који је разбио на низ појединости... Све што је тај оквир могао да прими он је

укључио у њега, али све што није могао да прими он је одбацио. Између осталог, отпала је и Соњина (Тамара Милетић) соба. Сцене с њом Дедић је пребацио на улицу, у пролаз. Сцена убиства са степеништима која је важна у роману морала је бити прерађена. [...] Због тога су отпале шетње – врло важне за дочаравање душевног стања Раскољникова. [...] Од сваког појединца је зависио укупни утисак. У том погледу није можда постигнут неки изванредни успех, али је направљен леп и поштен напор који је целој представи дао лик озбиљног, солидног рада. Свакако да је на врху пирамиде... био Љубивоје Тадић (Раскољников). Он је био предодређен да игра ту улогу. И он ју је играо врло студиозно у одређеној унапред утврђеној линији. [...] Таквом игром се постиже импресија али се изневерава основни дух текста, који је психичка двојност Раскољникова, који жели да побегне од свог злочина али за којим злочин стално иде и сатерује га. [...] Другу велику улогу имао је Сима Јанићијевић (Порфирије Петровић). Та је улога врло суптилна. Она захтева велику изражајну скалу. Јанићијевић се с том улогом јуначки понео, и многе њене тренутке врло лепо извукао... Приказ Злочина и казне у Београдском драмском позоришту, и као драматуршки и као глумачки подухват, представља частан напор и лепо остварење. Он заслужује пуну подршку. (Јовановић 1993: 36–38)

На сцени Југословенског драмског позоришта *Злочин и казна* изведени су у драматизацији и режији Мирослава Беловића, према преводу Милосава Бабовића, сценографији Петра Пашића и костимима Славице Лалицки. Музику је компоновао Енрико Јосиф. Премијера је била 17. марта 1992. У главним улогама били су: Миша Јанкетић (Раскољников), Бранка Веселиновић (Аљона Ивановна), Неда Спасојевић (Соња), Љуба Тадић (Порфирије Петровић), Зоран Ристановић (Свидригајлов) и други.

По реакцијама критике, представа је вратила веру у позориште. Вредело је видети и чути ансамбл Југословенског драмског позоришта. Поводом ове представе Петар Волк је писао:

Када у пригушеном светлу последњег призора Неда Спасојевић (Соња), сугерише Миши Јанкетићу (Раскољников) да се поклати свету, клекне и призна злочин, овај романтичарски изазов у гледалишту изазива одушевљење. [...] Беловић је желео да представа буде доживљена као сценска метафора која своју суштину потврђује у нама. [...] Порфирије Петровић Љубе Тадића добио је не само јасно

већ и супериорног тумача. [...] Зоран Ристановић (Свидригајлов) је био одмерен, док је Никола Симић (Замјатов) био ненаметљив, Капиталина Ерић као мајка Раскољникова, била је убедљива. Виктор Старчић са својим Мармеладовим показао је глумачко мајсторство. Дуња, Раде Ђуричин била је чедна и дискретних средстава. [...] представа ће вероватно бити радо гледана. (Волк 1971)

На сцени Битеф театра представа *Злочин и казна* у драматизацији Анђеја Вајде и режији Егона Савина премијерно је изведена 28. јануара 1992. Сценограф је био Тодор Лалицки, костимограф Бојана Никитовић, док је аутор музике била Ксенија Зечевић. Главне улоге су додељене: Предрагу Манојловићу (Раскољников), Предрагу Ејдусу (Порфирије), Тамари Вучковић (Соња), Славку Штимцу (Разумихин) и другим.

Јавност је поздравила поставку Егона Савина, тврдећи да се Достојевски на велика врата вратио на београдску сцену. Критичар Владимир Стаменковић са одушевљењем је тврдио да:

[...] наиме, представа у Савиновој режији а према Вајдиној драматизацији, веома је успела, пружа публици један од ретких, изузетних позоришних доживљаја који узнемиравају из дубине, просто подижу на ноге. [...] Док игра Раскољникова, Предрага Манојловића, не поставља пред себе задатак да покаже како се у његовим грудима сударају љубав, мржња, гордост и понизност, свирепост и милосрђе [...] пред нама је његов несрећан исход: човек обезглављен и уплашен, измучен до смрти, дефинитивно поражен. [...] Ово је најбоља Манојловићева улога. Ни Порфирије Петровић којег изванредно игра Предраг Ејдус, није ништа мање жив, упечатљив лик. [...] И зато личи на колебљивог пајаци, који карневализује радњу, чинећи је, по принципу контраста још више дијаболичном. Уз помоћ двојице глумаца треба додати младу Тамару Вучковић (Соња), али и удео сценографа Тодора Лалицког и композитора, Ксеније Зечевић. Савин је сачинио једну од најуспелијих представа по делима Достојевског, коју је ова генерација гледалаца видела. (Стаменковић 1992)

На сцени Југословенског драмског позоришта, редитељка млађе генерације, Ана Томовић, поставља *Злочин и казну*, такође у драматизацији Анђеја Вајде, према преводу Петра Вујичића, сценографија је поверена Љерки Хрибар, а костими Момирки Баиловић. Премијера је изведе-

на 8. јуна 2013. Главне улоге су играли: Никола Ракочевић (Раскољников), Љубомир Бандовић (Порфирије Петрович), Милена Живановић (Соња Мармеладова), Богдан Диклић и други.

Идејни концепт Ане Томовић подразумева да је у злочину већ садржана казна, да је то двоје неодвојиво. Раскољников би радо одвојио то двоје, учинио би злочин без казне, јер мисли да он не треба да буде кажњен. Можда неко други треба да буде кажњен, можда неки обичан човек, али он сигурно не, пошто је он даровит човек, способан да на овом свету изговари – нову реч. Казна је саставни део метафизичког питања, питања истине, према којој свака наша акција у реалности има одређену последицу. Може се рећи, акција и последица, уместо злочина и казне.

Зли дуси

Зли дуси у Народном позоришту игране су у две поставке, настале са специфичном политичком поруком. Реч је о правцу кретања новог времена, о сукобу „западњака” и „народњака”, о политичком и моралном нихилизму.

Прву представу, у два чина, режирао је Арсеније Јовановић, према драматизацији Албера Камија, у преводу Миленка Мисаиловића, док је сценографију и костим радио Душан Ристић. Премијерно је изведена 3. новембра 1968. Главне улоге су играли Љуба Тадић (Ставрогин), Петар Банићевић (Шатов) Милош Жутић (Кирилов), Мија Алексић (Лебјадкин), Вера Чукић (Лиза Дроздова), и други.

Критика је у оценама представе (изведене поводом стогодишњице Народног позоришта) била подељена. Једни су редитељу замерали да је занемарио филозофске димензије текста, да се нашао у вакууму, где је све препуштено фабули и нарави, док су други сматрали да је Јовановић ушао у све финесе комплексног штива, да је разумео да представа мора имати убрзани темпо и згуснут ритам, те да је реч о правом уметничком делу. Сви су се, пак, сложили да је глумачка екипа одлична и да се посебно издваја Љуба Тадић (у улози Ставрогина, за коју је добио Октобарску награду, 1969). Милосав Мирковић пише: „Сви ми у себи носимо галерију злочесте деце, али је Ставрогин Љуба Тадић, чудовишно дерле на ивици вере и безверја. Његова исповест архијереју Тихону (Миливоје Живановић) била је најбољи део приче и надубљи понор

драме.” (Мирковић 1968). Такође и Мухарем Первић издваја: „Слабост и крхкост ставрогиновске моћи, поетску светлост ове мрачне душе, њен зао дух, Љуба Тадић је тумачио са дубоким осећањем парадокса људске егзистенције. Ставрогин свакако спада у досад најзначајније креације Љубе Тадића...” (Первић 1968). Критичар Петар Волк о представи је писао као о потпуном успеху и спонтаном усхићењу, јер овакви тренуци у нашој средини нису чести, и та илузија може бити случајност, жеља или плод свесног, уметничког хтења.

Редитељ Арсеније Јовановић се стога ни једног часа није измицао у позицију критичког посматрача па ни полемичара у односу на Достојевског. Слично је и са филозофским интенцијама драматизације А. Камија – пажња се концентрише на само збивање као могућност да се управо у његовој фаталној динамици и трагици нађе објашњење за сва лица. Апсурд је виђен у животном амбијенту [...]. Исповести, очајнички или ситуације и чињенице се представљају као појаве у којима се меша реално и иреално, асоцијације и метафоре, док свака реч не постигне стравичне димензије па је закључак недвосмислен: Достојевски је писац у којем се одражава не само једно прошло време, већ и ово садашње и много шта од оног што тек треба да дође. [...] Васа Пантелић (Григорјев) је не само приповедач и посматрач него и учесник. [...] Ма колико Љубиша Јовановић (Степан Верховски) прикривао трагику својим шармом-она избија из сваког његовог поступка. У том опирању меша се комично са драмским. [...] Његова смрт је истовремено и смрт Варваре тако да Вука Дунђеровић више нема разлога да скрива своја права осећања, обистинила се слутња, све је сломљано и сад видимо да је цео живот био раван опирању несрећи и чежњи за недостижном срећом. У амбијенту коме припадају Љиљана Јанковић (Даша), Марица Поповић (веома упечатљива Прасковја Дроздов), Вера Чукић (којој добро пристаје лик Лизе), Предраг Тасовац (Маврикије, оцртан готово без речи) [...] Душан Голумбовски (Петар Верховенски) скупно је у себи довољно одлучности да би истрајао са идејама које негирају човека и све људско. Њега осветљавају својим поступцима Милан Пузић (Липутин), Миодраг Лазаревић (Шигаљев), Михајло Викторовић (Виргински) и Мирко Милисављевић (Гаганов). [...] Овакав свет личи на пакао. Петар Банићевић у снажно наглашеном лику Шатова и Милош Жутић као Кирилов то најпре спознају...поступци су различити чак и схватања (ванредна сцена Кириловог самоубиства и Шатове нежности када му се вратила Марија – Милка Лукић). [...] Сви они повезаним

амбијентом светлости и сенке, мемле. [...] Душан Ристић је ту атмосферу изванредно дочарао. [...] Редитељу је то помогло да појаву Ставрогина учини још чуднијом. Љуба Тадић је дошао на позорницу готово нечујно а таква ће бити и његова смрт... Тадић ту сложену и тешку ролу обликује, као да се припрема за смрт за коју не зна када ће доћи. [...] Тадић управо као призма кроз коју се преламају светови, објашњава и ликове какви су Марија Тимофејевна (у изразу Наде Шкрињар), њен брат Лебјадкин (у задивљујућој интерпретацији Мије Алексића). То је свет за себе, на ивици гротеске. [...] У близини су још Феђка, Бранислав Јеринић, Богослав Зорана Ристановића и посебно Тихон у интерпретацији Миливоја Живановића. Овом великом уметнику довољна је и једна сцена па да нас подсети на своје још увек живе могућности. [...] Арса Јовановић је, према томе, своју визију Злих духа изградио на игри Љубе Тадића, Миливоја Живановића, Наде Шкрињар, Вуке Дунђеровић, Петра Банићевића, Милоша Жутића, Љубише Јовановића и Мије Алексића. [...] Зато Зли дуси, реализовани у јубиларном расположењу (сто година оснивања Народног позоришта, у Београду, 1868-1968, прим. ДЧБ) са гостима у ансамблу, нису ни по чему пригодна представа, већ право уметничко дело и плод свесног стваралачког хтења. (Волк 1968)

Зли дуси у драматизацији и режији Стеве Жигона изведени су у Југословенском драмском позоришту, 6. марта 1984. Сценограф је био Борис Чакширан, костимограф Божана Јовановић, а избор музике урадио је Вељко Марић. Главне улоге су играли: Гојко Шантић (Ставрогин), Стојан Дечермић (Степан Верховенски), Чедомир Петровић (Кирилов), Танасије Узуновић (Петар Верховенски), Иван Бекјарев (Лебјаткин), Варја Букић (Лиза) и други.

Стево Жигон, важио је за доброг познаваоца дела Достојевог, али поставка *Злих духа*, по мишљењима критичара, била је промашај. Авдо Мујчиновић вели:

Жигон као драматизатор у овом случају показао се као пуки почетник, он је драматизовао поједине одломке из књиге и повезао их у намери да обухвати што ширу прозну материју овог мамутског романа. [...] У реализацији представе Стево Жигон се показао као и у драматизацији, брзоплет и некреативан. Сценографија Герослава Зарића, од покретних зидова. [...] пре је наликовала на какав шпански него руски комад. (Мујчиновић 1984).

Овако сложен текст тешко је оживети одговарајућом драмском радњом, али то је, по мишљењу Владимира Арсића, једна од „најзначајнијих вештина коју редитељ треба да поседује” (Арсић 2001: 41–42). Јован Христић, указује да представа „врви од отужних клишеа и оно што смо на сцени видели биле су само празне љуштуре неуротичних стања око којих се ширио дах интелектуалне и емотивне вулгарности.” (Христић 1992: 13). Петар Волк у критици открива да је опседнутост Достојевским открила немоћ ансамбла Југословенског драмског позоришта:

[...] месецима су били заокупљени романом Зли дуси онако како га је за сцену приредио славни Албер Ками, а режирао Дејан Мијач, да би пред саму премијеру све одбацили!... Све уништили и почели од почетка са Стевом Жигоном. [...] На крају је остала једна дуга, заморна, досадна представа у којој се појавило свега седам чланова ансамбла и седамнаест гостујућих глумаца! [...] Неколико глумаца је сачувало достојанство у игри: Гојко Шантић је Николаја Ставрогина, нашао у себи пригушујући страсти са ироничном одмереношћу. Његову мајку Варвару, са пуно ауторитета, тумачила је Босиљка Боци. Стојан Дечермић је као Степан Верховенски упечатљиво оцртао све одлике карактера. Кирилов у игри Чеде Петровића је импресиван, док је Шатов у тумачењу Тихомира Арсића носио трагику младости. [...] Иван Бекјарев је Лебјаткину дао праву карактеризацију, а Мирјана Вукојчић је Марију дала надахнуто. Танасије Узуновић у лику Петра Верховенског био је супериоран. [...] Приметни су били и млади Боривоје Кандић и Јасмина Ранковић. [...] Зли дуси су велики и залудан труд, јер глумци не могу увек да чине чуда. (Волк 1984)

Зли дуси, у драматизацији (према преводу романа Косаре Цветковић) Тање Мандић Ригонат, која потписује и режију у Народном позоришту, премијерно су изведени 22. новембра 2011. године (сцена „Раша Плаовић”). Сценографију је радио Александар Денић, костим Бојана Никитовић, кореографију Анђелија Тодоровић, композицију Ања Ђорђевић. Улоге су тумачили: Игор Ђорђевић (Ставрогин), Горан Јевтић (Петар Верховенски), Борис Комненић (Степан Т Верховенски), Данијела Штајнфелд (Лизавета Николајевна), Вјера Мујовић (Марија Лебјаткина-Хромка) и други.

Редитељка инсценацију заснива на проналажењу веза са актуелностима српског друштва; у фрагментарну форму текста (30 слика)

укључује и делове из анархистичких манифеста, што је мана која се одражава у представи – радња се своди на симболичку вивисекцију друштва у коме гомила споредних ликова и токова радње гуше саму радњу. Критичари су хвалили веома добре глумце. У једном интервјуу за *Политику* (2011) Борис Комненић је поводом премијере изјавио: „Морам да приметим да је код великих наслова највећи проблем, што немам право на грешку. Достојевски је увек савремен. Не може нешто што је квалитет да не буде актуелно. То је нешто што не оставља простор никаквој сумњи. Овај тренутак је идеалан за представу *Зли дуси*.” (Комненић 2011)

Идиот

У Народном позоришту играле су три драматизације *Идиота* и сцене под називом *Настасја Филиповна*.

„Десет слика по Достојевском у преради М. М. Пешића”, режирао је Тито Строци. Премијера је била 30. децембра 1937. Улоге су тумачили: Мата Милошевић (Кнез Мишкин), Миливоје Живановић (Рогожин Парфен Семјонич), Блаженика Каталинић (Барашкова Настасја Филиповна) и други.

По речима др Николе Мирковића, основни утисак прераде је да су у питању

[...] инсценисани одломци из романа, често сажети и комбиновани, а не драмска радња која се развија сама из себе, без икаквих помоћних епских елемената. [...] Режија је интелигентан покушај, али није премостила празнине између слика. Претеривање у глумачкој игри најмање код М. Милошевића, његов Мишкин је анђeosка доброта. (Мирковић 1938)

О представи детаљан приказ пише Велибор Глигорић. Прво, Глигорић се бави драматизацијом М. М. Пешића, који се нашао пред деликатним задатком да обиман роман *Идиот* сажме у једно позоришно вече. Али, као и увек критичар је двосмислен:

Мора се признати г. Пешићу да је ипак, и поред велике жртве текста романа захтевима позорнице, прилично изашао на крај са овим задатком. Он је сабрао најживља драматична места у ро-

ману која рељефно приказују повест романа. [...] садржина романа растерећена од многих страница које илуструју идеје Достојевског немају великог интереса за данашњицу. [...] С друге стране драматизација је у сажимању направила крупне прескоке због којих су поступци и сукоби личности. [...] остали прилично необјашњени и загонетни за публику, којој је текст романа или сасвим непознат, или јој није више жив у сећању. [...] Драматизација није обрадила толико психолошку и моралну личност кнеза Мишкина, колико однос између Мишкина, Настасје и Аглаје. [...] Празнина се осетила нарочито после драмски маестралне, узбудљиве и психолошки компликоване сцене на вечери код Настасје, сцене коју је драматизација у тексту очувала и успешно пренела на позорницу. После те сцене драматизација оставља утисак као да је роман преломила на пола. [...] Режија г. Строција (питање редитеља спада међу болне тачке београдског позоришта), на приказу овог дела био је прилично лежеран и театарски површан. [...] карактеристике уметничке и психолошке снаге Достојевског нису биле тако блиске његовим редитељским способностима као и то да је за приказ потребан стил и начин рада Художественог театра. [...] У приказу нису биле корисно подељене улоге према глумачким способностима и наклоностима. Било је сасвим неупутно додељивање улоге Аглаје г-ци Урбановој којој тај тип личности нимало не одговара. Г-ца Урбанова, иначе даровита глумица, развијала је у Аглаји прекомерно хистеричност и површну љутитост у мазнон каприцу, запостављајући потпуно јаку и пркосну интелигенцију, развијени дух, затворени карактер, сумор, охолост, психолошки контраст у скривеном дивљењу према простодушности кнеза Мишкина (било би умесније да је ову улогу играла г-ђа Ризнић). Улоге видно промашене биле су и г. Л. Јовановића који је лоше схватио Лебедева, карикирајући плитко његову понизност и г. Н. Јовановића који је Фредришченка карикирао у врло вулгарном и баналном лакрдијаштву. [...] Није далеко од ове промашености била ни игра Г. Дрњића који је Гању приказао у салонској површности. [...] Нема ни моћнијег израза унурашње борбе која узбудљиво суочава Настасју и Аглају... Том одсуству трагичног изражавања допринела је и једнострана и плитка игра г-ђе Каталинић у тумачењу Настасје. А Настасја је веома компликована личност и спада у ред најснажнијих и најинтересантнијих жена које смо сусрели код Достојевског. [...] Више успеха имао је г. М. Милошевић у игри кнеза Мишкина. Г. М. Милошевић је успео да изрази зрочно човекољубље, питому срдачност

кнеза Мишкина, безазленост његовог карактера. [...] Г. Живановић је много боље изразио жестину и грубо пустахиство Рогожина него узаврелост страсти које овога прождиру, него ли и оно што је у Рогожину меко, осећајно и болећиво, ону скрушеност и страх у близини Настасје. [...] Г-ђа Таборска, стара трагеткиња минуле епохе нашег позоришта имала је да тумачи занимљиву личност генералице Лизавете Прокофјевне. Г-ђа Таборска показала је лепо уживљавање у детињасту осетљивост, добродушност и природну отвореност генералице. [...] Г. Никачевићу је пало у дужност да илуструје пијаницу и маштала генерала Ивољгина. Г. Никачевић га је приказао рељефно, импозантно у његовој патетичној пози и говорничкој свечаности. Захтевало би се ипак од г. Никачевића више израза занесености у екстази, трагичнијих потеза у илустровању унутрашњег слома генерала Ивољгина. (Глигорић 1938)

Душан Крунић запажа да је улогу Аглаје погрешно тумачила Невенка Урбанова „Аглаја је горда, и паметна, а никако усплахирана и раздражена зверчица, како ју је приказала г-ђа Урбанова. Један део кривице пада и на г. Строција.” (Крунић 1938)

Адаптацију *Идиота*, у једанаест слика, Давида Лазаревича Таљникова (Давид Лазаревич Тальников), превео је Павао Циндрић, а режирао и сценографски уобличио Бојан Ступица, костиме је урадила Вера Борошић, избор музике Драгутин Савин, корепетитор је био Зденко Марасовић, а помоћник редитеља Фрањо Термачић. Премијера је одржана 6. новембра 1959. Главне улоге тумачили су: Васа Пантелић (Кнез Мишкин), Љуба Тадић (Парфјон Рогожин), Мира Ступица (Настасја Филиповна) и други.

Редитељ представе, Бојан Ступица сматрао је *Идиота*, тј. кнеза Мишкина „човеком чистог срца, али без снаге у свом непрестаном сукобу са оним нужностима које живот собом доноси. То је некакав руски Хамлет, који се у додиру са стварношћу распрскава као стаклена посуда” (Ступица 1959). Критика је била подељена у оцени драматизације Таљникова, који окупуља јунаке око Настасје Филиповне (Мира Ступица) и тако добија чист драматуршки ток и јединствену акцију, односно неминовно добија облик сценских илустрација романсијерског текста, испуњених дугим монолозима, те доноси само површински слој смисла Достојевског. Ступица је своју имагинацију подредио писцу и раду с глумцима, његова сценска визуелна решења изванредно су функционална, а успе-

ху је свакако допринела игра Мире Ступице. Представа ипак предуга, губи темпо како одмиче. Ели Финци издваја улогу Рогожина

О идејним и људским основама на којима је Љуба Тадић изградио лик Рогожина, дало би се са озбиљним разлозима спорити, али он је био у једној особеној интерпретацији, тако страшно и узбудљиво глумачки остварен једноставним изражајним средствима, да је свакако био најближи аутентичном Достојевском, оном из романа, и тако реализовао најузбудљивије уметничке тренутке вечери. Чини ми се да је први пут Тадићева глумачка сировост, тако снажна и природна, добила патину рафинираности и лепоту мајсторског нијансирања. (Финци 1959)

Љуба Тадић је за улогу Рогожина, 1960. добио Октобарску награду.

Идиота, по драматизацији Анджеја Вајде, названој по главној јунакињи, *Настасја Филиповна*, за сцену Народног позоришта адаптирала је и режирала Мира Ерцег. Драму с пољског језика је превео Петар Вујичић. Сценографија је припала Снежани Петровић, костим Љиљани Драговић, композитор је био Иван Стефановић, кореограф Владимир Логунов. Премијера је одржана 10. маја 1986. Насловна улога припала је Јелени Шантић, кнез Мишкин био је Предраг Ејдус, а Рогожин – Данило Лазовић.

Представа стиче статус култне за мање од месец дана приказивања, најпре због врло маштовите замисли редитељке да уведе лик Настасје Филиповне у комад за два глумца – сценски је материјализовала као злодуха који их прогони у сну – и да радњу сагледа од краја, у ретроспекцији. Изврсна глума и плес следе редитељку у обликовању необично суптилне и жестоке представе префињених слика и високо култивираних атмосфере. Колико вреде култне представе говоре сведочења оних којима се урезала у меморију, оног тренутка кад је престала да се изводи, јер је *Настасја Филиповна* имала сценски живот пуних седам година. У антологијској представи играли су маестрални Данило Лазовић (Награда НП-а 1986.) у улози Рогожина, Предраг Ејдус у улози кнеза Мишкина за коју је добио и награду „Златни ловоров вијенац” (30. МЕСС, Сарајево, 1989) и изузетна Јелена Шантић у улози Настасје Филиповне.³

3 Године 1992. драматизација Анджеја Вајде, под насловом *Настасја Филиповна*, играна је на сцени Покрајинског народног позоришта у Приштини (Албанска драма) у режији Сељами Таракуа. Драматизацију с пољског на албански језик урадио је Екрем Баша.

На сцени Народног позоришта *Идиот*, у драматизацији и режији Стеве Жигона, премијерно је изведен 22. новембра 1995. Сценографију је радио Борис Максимовић, а костим Божана Јовановић, избор музике Петар Антоновић. Главне улоге су играли: Небојша Дугалић (Мишкин), Ивана Жигон (Настасја Филиповна), Тихомир Арсић (Рогожин).

Критика је била сложна у оцени: Жигон је успео да дочара проблематику романа, атмосферу руске средине у сажетој и напетом сценској формули. Први део је с маестралним слухом за сценске карактере и драмске епцентре, док други део представу спушта на ниво општих позоришних и филозофских места (Волк 1995).

„Стево Жигон је у неколико сцена у *Идиоту* показао мајсторство свог читања, – пише Драгана Бошковић, – Величанственом завршном сценом, у којој Мишкин (Небојша Дугалић) и Рогожин (Тихомир Арсић) живе логос над мртвом Настасјом Филиповном (Ивана Жигон), Жигон је показао како драма апсурда има јаке и дубоке корене у људској психи и историји света” (Бошковић 1995). Бранка Криловић је пласирала један од најбољих приказа

Прођите поред нас и опростите нам нашу срећу – та реченица из представе Идиот коју изговара Небојша Дугалић с најнемирнијим миром и болесно чистом савешћу, јесте, можда најснажнији сигнал упућен човечности [...]. Са бременим те огромне уметничке и људске одговорности Небојша Дугалић креће да живи кнеза Мишкина, да његову чистоту учини могућном, да њима потре зло, неморал и лажна осећања. Дугалић то чини снагом своје крхкости. [...] Насупрот тој господској и опојној Дугалићевој тананости, хуји и грми Рогожин Тихомира Арсића, Рогожин с главом узаврелом од страсти која нема времена и морала, али којој не мањка емоција... Таквог Рогожина пожелео би сваки Достојевски. Као инспирација мушких фантазија и женских мора, Ивана Жигон ће од самог почетка...сву енергију драме држати под претњом непогоде и олује из Настасјиних хаљина. [...] Нагађајући жанр Настасјине туге, Ивана Жигон варира од Коштаниног контраверзног одрицања до мангуплука Елизе Дулитл. Њена сценичност и женствена супериорност...дају јој за право да искуша још ко зна која умећа. Јер она ће још дуго бити пожељна Настасја Филиповна...Ако смо посумњали да нам још само Достојевски фали, постидеће нас Сергеј Трифуновић, танки, бледи момак у кошуљи Иполита. Глумчина из чијег лика ће

зацвилети много осујећене младости. Господин Марко Николић у улози Лебедева и Славка Јеринић као Јепанчина, изванредно су се носили са јаком, младом конкуренцијом. Готово модерна девојачки је бескрупулозна Аглаја Данијеле Кузмановић Павловић. И не само они. [...] комплетан ансамбл под прецизним вођством Стева Жигона, импресивна сценографија Бориса Максимовића, музика Петра Антоновића, костими Божане Јовановић, допринели су монументалности представе. Шта је било, било је, али Стево Жигон је још увек мајстор режије. (Кириловић 1996)

На додели награде „Раша Плаовић”, Тихомиру Арсићу, Мухарем Первић рекао је:

Додељујући улогу Рогожина Тихомиру Арсићу редитељ је изложио ризику себе, представу и Тихомира Арсића. [...] И једном и другом, и Жигону и Арсићу, Бог и Достојевски... били су у помоћи... Тихомир Арсић је направио улогу која га уврићује у прворазредне глумце, а Стево Жигон и Народно позориште представу која би без креације Тихомира Арсића остала без битног ослоњца и динамичког средишта. (Первић 1996)

Представа је на репертоару, закључно са сезоном 2005/06, одиграна 80 пута.

Младић

Младић у преводу Милоша Ивковића, драматизацији и режији Стеве Жигона, изведен је на сцени Југословенског драмског позоришта 13. априла 1975. Сценограф је био Петар Пашић, костимограф Божана Јовановић, а музику је компоновао Баронијан Варткес. Главне улоге играли су: Александар Берчек (Аркадије Макарович Долгоруков), Олга Савић (Софија Андрејевна), Стојан Дечермић (Андреј Петрович Версилов), Радмила Ђурђевић (Лизавета Макаровна), Мирјана Вукојчић (Ана Андрејевна) и други.

У режији Стеве Жигона све је било доведено до перфекције и био је очигледан труд уложен у поставку. О представи као „конструктивистичкој хроници” писао је Петар Волк „Највише простора за игру имао је Александар Берчек у улози младог Долгоруког. [...] то је био за Берчека успех који се не може оспорити. Његову мајку, Софију донела је

као благу и осећајну жену Олга Савић. Спахију Версилова тумачио је романтично Стојан Дечермић.” (Волк 1975). Представа је указала могућност ка другачијим и слободнијим театарским формама. У одлуци Жирија за доделу награде *Бојан Ступица*, Савеза драмских уметника Србије (у саставу Божидар Дрнић, Татјана Лукијанова и Дејан Мијач), могло се прочитати следеће:

Стево Жигон, једна од најистакнутијих театарских личности у Југославији, редитељ. [...] понудио је своју визију Младића [...] Своје читање Достојевског, Жигон нам приказује као мишљење преточено у слике. Служећи се визуализацијом драмских елемената као редитељским принципом, он је понудио гледаоцима представе широку гаму за чулну перцепцију, досегао у неколиким приказима тренутке изванредне ликове лепоте и најзад остварио одговарајућа зрачења. Овај поступак, чијим се резултатом јавља једна лепа и мудра представа, учинио је да жири да превагу Жигоновој режији над осталима у конкуренцији. (Волк 1975)

Браћа Карамазови

Драматизација романа *Браћа Карамазови*, под насловом *Сладострасници-Карамазови*, премијерно је изведена у Атељеу 212, 15. јануара 1974. Према преводу Јована Максимовића, текст је адаптирао и режирао Предраг Бајчетић. У позоришним круговима коментарише се да је Бајчетић уложио огроман труд у *Сладостраснике*, написавши нову драму користећи скоро цео опус Достојевског. Дејан Пенчић Пољански говори:

Бајчетић се држао литерарног казивања, монтирајући реплике из разних дела, одузимајући их и додељујући, по сопственом нахођењу личностима преузетим из романа или личностима које је сам конструисао. [...] У овом 'комадању Пољске', најгоре је прошао Иван Карамазов. Његов текст говоре сви. [...] Можда зато да се покаже како је Иван у свима. [...] Није лако глумцима. Уместо студирања улога, њихов рад је ишао у правцу свега што су од Достојевског раније прочитали [...]. Ако је за трен велики писац био присутан онда су за то заслужни Данило Стојковић, као Фјодор Карамазов, Петар Краљ, нарочито у монологу о Великом инквизитору, и Петар Божовић (Аљоша), који је умео да ћути, док је текст повремено

звучао празно и лажно, нарочито пасажу преузети од Ивана Карамазова. Љиљана Драгутиновић, ново лице позоришта, наметнула се у представи, више талентом него резултатом. [...] Сценографија Слободана Машића и костими Божане Јовановић, једноставни и ликовно ефектни. (Пољански 1974)

Критичар Јован Христић примећује да је адаптацијом Предраг Бајчетић хтео да на једно место окупи неке основне теме Достојевског али:

[...] адаптација је најслабије место представе. [...] Врлина представе су Данило Стојковић (Фјодор Карамазов) и Петар Краљ (Просјак, бивши официр). Данило Стојковић је један од ретких наших глумаца, који глуми читавим телом и зато нам је његов Фјодор пружио право уживање [...]. На истом путу је био и Петар Краљ... спојио је речи и тело и ми смо видели како се оне рађају из тела разореног алкохолом и сиромаштвом. [...] Врхунац улоге је на самом крају представе, његово велико обраћање Христу. Слушали смо без даха тај говор и када је завршио, видели смо нешто чему се може дивити само у тишини. Те две улоге биле су довољне да се искупе више од једне представе, а било је потребно само још мало да се придружи и трећа – Петар Божовић као Аљоша Карамазов. [...] Јер, колико уме да придобије, Бајчетић уме и да одбије гледаоца. Он је редитељ чија свака представа има јасну и често значајну идеју [али има мало смисла за тактику са гледаоцима, прим. аут.]. (Христић 1977: 66–68)

Браћа Карамазови су у драматизацији Андреје Хинга и режији Љубише Георгијевског изведени на сцени Народног позоришта 20. марта 1984. Сценографију је реализовао Владимир Маренић, костиме Божана Јовановић, а музику Зоран Симјановић. Играли су: Бранислав Јеринић (Фјодор Карамазов), Петар Банићевић (Дмитриј Карамазов), Милош Жутић (Иван Карамазов), Предраг Ејдус (Алексеј Карамазов), Павле Минчић (Смердјаков) и други. Поставка је окарактерисана као неспоразум с Достојевским или пак редитељски промашај, те није била догађај за памћење.

Глумац Небојша Дугалић је изабрао лик Дмитрија Карамазова за монодраму под називом *Исповест Дмитрија Карамазова*, чија је премијера била 30. јануара 2013, на Малој сцени Позоришта Мадленијанум. Био је то Дугалићев пројекат за који 2011. у Москви на фестивалу „Златни

витез” добија награду *Сребрни витез*, а потом 2012. отвара Фестивал монодраме и пантомиме у Земуну.

У Позоришту „Славија”, 14. септембра 2013, приказана је представа *Карамазови / Сабласни Ерос*, у режији Владимира Лазића, драматизацији Милисаве Миленковића, сценографији Бориса Максимовића и костимима Данице Ракочевић. У представи играју: Михаило Јанкегић (Фјодор Карамазов), Милан Прљета (Дмитриј Карамазов), Жарко Степанов (Иван Карамазов), Небојша Ђорђевић (Аљоша Карамазов), Сања Радишић (Грушењка), и Ивана Ковачевић (Катарина). Редитељ Лазић био је најзаслужнији за успех представе, јер све елементе поставке је смело осмислио и уклопио. Максимално је искористио простор сцене позоришта а од целе глумачке екипе извукао оно најбоље. Представа је била прави подвиг Позоришта Славија.

Уместо закључка

Истражујући један мали сегмент рецепције дела Ф.М. Достојевског, на српској сцени, на примеру једног града, у временском низу и трајању током два века, можемо закључити, да је великан светске књижевности, савременик доба, у којем живимо. Дела Достојевског живеће и у будућности, јер се баве вечним темама малих људи, њиховим заблудама, притајеним злом, лошим намерама, али и патњом, љубављу и на крају покајањем. Многе инсценације заслужују да буду уписане у историју српског позоришта. У овом прегледу сценских поставки очигледно је да адаптирано дело Достојевског, трпи и превазилази сва искушења. Од великана редитељске инсценације као што су Ракитин, Ступица, Жигон, Савин до младих нараштаја данашњице. Такође, слободно можемо тврдити, да су током два миленијума стасавале многе глумачке генерације, као и бардови позоришне сцене. Преглед треба да користи генерацијама позоришних стваралаца који долазе, јер налазе већину одговора на питања ко, где, како, на који начин, колико успешно је извођено дело Ф.М. Достојевског на домаћим позоришним сценама.

Литература и извори

- Арсић А. *Приказивачи вештина*, МПУС, 2001.
- Бошковић Д. „Идиот”, *Експрес*, 27-29. новембар 1995.
- Волк, П. „Глумци”, *Књижевне новине*, Београд, 23. новембар 1968.

- Волк, П. „Злочин и казна”, *Књижевне новине*, 27. март 1971.
- Волк, П. „Село Степанчиково”, *Књижевне новине*, 1. април 1974.
- Волк П. „Младић”, *Књижевне новине*, 16. мај 1975.
- Волк П. „Зли дуси”, *Илустрована политика*, 20. март 1984.
- Волк, П. *Преображење: Драма Народног позоришта у Београду од 1868. до 2007. године*, „Алтера”, Београд, 2009.
- Глигорић, В. „Достојевски у данашњици” („Злочин и казна” у драматизацији Краснопољског) *Политика*, 28. март 1935.
- Глигорић В. „Идиот” од Достојевског (У драматизацији М.М.Пешића и режији Т. Строчија) *Политика*, 1938) 3. јануар 1938.
- Документација МПУС и НПБ; годишњаци Стеријиног позорја.
- Јовановић, С. „Злочина и казна”, у: *Позоришне студије и критике*, Београд, 1993.
- Криловић Б. *Дневник*, ТВ Београд, 29. фебруар 1996.
- Крунић Д. „Прича о овцици Божјој”, *Правда*, 02. јануар 1938.
- Комненић, Б. „Ово је време за зле духе”, *Политика*, 09. новембар 2011.
- Мирковић, М. „Достојевски је Русија”, *Експрес политика*, 5. новембар 1968.
- Мирковића, Н. „Идиот”, Десет слика по Достојевском у преради М.М. Пешића, *Време*, 1. јануар 1938.
- Мујчиновић, А. Стево Жигон: „Зли дуси”, *Експрес*, 8. март 1984.
- Первић, М. „Зли дуси”, *Политика*, Београд, 6. новембар 1968.
- Первић, М. Додела награде „Раша Плаовић”, *Политика*, 23. новембар 1996.
- Петровић, Ж. *Репертоар Народног позоришта у Београду, 1868–1914*, МПУС, Београд, 1993.
- Пољански, Д. П. *Виђења*, 18. март 1974.
- Пољански Д. П. *Културна панорама*, Радио Београд, 16. јануар 1974.
- Пољански, Д. П. *Културни дневник*, Радио Београд, 16. децембар 1976.
- Пољанског, Д. П. *Седам уметности*, Радио Београд, 28. јун 1982.
- Селенић С. „Злочин и казна”, *Народни студент*, Београд, 23. децембар 1953.
- Селенић, С. „Туђа жена и муж под креветом”, *Експрес*, 17. децембар 1976.
- Стаменковић, В. „Злочин и казна”, *НИН*, 7. фебруар 1992.
- Стаменковић, В. Верни духу оригинала, *НИН*, 10. XI 1968.
- Стојковић Р. *Српске позоришне награде*, издање аутора, Београд, 2008.

- Ступица Б. „Идиот” „Политика”, 31. новембар 1959.
- Тадић, Љ. у: *Љуба Тадић, човек сцене и живота*. Јагодина „Дани комедије”, 2002.
- Финци, Е. „Злочин и казна”, *Политика*, Београд, 26. новембар 1953.
- Финци Е. „Идиот”, *Политика*, Београд, 8. новембар 1959.
- Финци Е. „Кротка и Госпођица Јулија”, *Политика*, 5. март 1961.
- Финци Е. *Више и мање од живота I, II, II IV, V*. Београд: Просвета, 1953–1971.
- Христић, Ј. *Позориште, позоришта*, Београд, 1977.
- Христић, Ј. *Позоришни реферати*, Београд 1992.
- Цветковић, С. В. *Репертоар Народног позоришта у Београду 1868–1965*, МПУС, Београд.